

Romancının Düşün Dünyasını Yazınsal Ürünlerde Bulgulamak veya Yazın Bilimsel Bir Çözümleme: Oya Baydar Romanları

Yrd. Doç. Dr. Aytekin KESKiN

“Var olan her şeyi var eden de, yok eden de sadece “ben”dir.
Her insan, yaşayarak kendisini gerçekleştirir.”
Johann Gottfried Fichte

“Kitlesele güdümlenme ve yönlendirmeye karşı ‘eleştirel bir bilinç’ geliştirebilmek, her şeyden önce ‘egemen ideoloji’yi, güncel deyimle, ‘resmî ideoloji’yi sorunsallaştırmak ve sorgulamakla olanaklıdır. [...] Toplumsal ve siyasal alanda olumsuzlukların da olumlulukların da yaratıcısı insan olduğuna göre, kapitalist sömürüyü ve insansızlaştırma yöntemlerini de aşacak güç, yine ‘yalın’ insanın kendisidir. [...] Türkiye’de edebiyat alanında sosyalist örgüt ya da partilerin geçmişteki uygulama ve edimlerini acımasız [...] tavrıla eleştiren yazarlardan biri, belki de başlıcası, [...] Oya Baydar’dır.

[Y]azarın özellikle ilk romanı, tam bir yenilmişlik, umut ve düş kırıklığının anlatımı gibidir” (Kula 2009: 12-15).

Prof. Dr. Onur Bilge Kula’nın, *Kant Estetiği ve Yazın Kuramı*’ndan (2008) sonra, Türkçe Yazın Bilimi (Edebiyat Bilimi) çevrelerinde bir eksiklik olarak görülen, yazın ürünlerinin değerlendirme ölçütlerinin oluşmasına kaynaklık edecek bir araştırması *Marksist İdeoloji ve Edebiyat* (2009) yayımlandı. Çalışmada, bir romancının (Oya Baydar) beslendiği çevre ve düşünsel arka alan, metinler bağlamında bulgulanıp irdelenmiş.

Yazın ürünlerini irdelemek ve değerlendirmek hakkında:

Her dil kullanıcısı öncelikle dili hazır bulur; söz konusu dil, kişinin ürünü değildir; ancak, dili her kullandığında seçtiği dilsel göstergelere can verir. Dil kullanıcısının meramını anlatmak için seçtiği göstergeler, kendinden önce dil topluluğunun üzerinde uzlaştığı dilsel malzemelerdir. Dilin ‘kullanım biçimi’ bir yazarın veya yazınsal yapıtın fazlalık biçimini belirleyen başlıca kaynaktır. Her dil kullanıcısı gibi yazıncı da düşün ve dil sınırları içinde, bulgulamak istediği gerçekliği yeniden oluşturur.

Oya Baydar, tanık olduklarını, bir yazıncı olarak öz varlığını anlamlandırmak, gerçekliği yeniden inşa etmek ve belki de Türkçe okuyanlarla paylaşmak için

yazınsal ürünler yarattı. Söz konusu bu yaratımda yazarın neyi öncelediği, sadece keyif almak ve okurlara keyifli anlar yaşatmak için mi dilin çok anlamlılığı alanına girip bir tür iletişim kurduğu ilk bakışta anlaşılabilir. Yazınsal ürün tüketicisi okur da söz konusu yazın dünyasına girip, öz varlığına anlam katmak ve yaşamını renkli kılmak, eğlenmek istemiş olabilir. Her iki tarafın (yazar ve okurun) amacı farklılıklar içerebilir. Yazın sanatının belki de bu gizemli yönü, insanlık tarihi kadar eski bu alanın, insan dünyasını çevreleyen yeni durumlarla ve bilimin verileriyle birlikte yeniden güncellenmesini de sağlamaktadır.

Yazın ürünlerinin, özellikle de romanın okuma biçimleri ve söz konusu bu ürünler bilimin malzemesi yapıldığında değerlendirme ölçütlerinin nasıl oluşturulacağı da ciddi bir sorun alanı olarak varlığını hissettirmektedir. Bu doğrultuda, Türkiye’de yazın kuramları alanındaki görece eksikliklerden dolayı, *Marksist İdeoloji ve Edebiyat* kitabının yazarı daha önceki çalışmalarında Alman kültüründe Türk imgesinin yazılı ve yazınsal ürünlerde izlerini süren Düşün Bilimci Prof. Dr. Onur Bilge Kula, bu kitabından önce, *Kant Estetiği ve Yazın Kuramını* (2008) yayımlamıştı. Kula bu yapıtında, Türkiye’de edebiyat üretimi ve kuramını özendiren, kendi içinde tutarlı ve değerli bir dizi Türkçe ‘edebiyat yazıları’ bulunmasına rağmen, bütünlüklü bir edebiyat kuramının eksikliğinin altını çizmektedir. Türkçe yazın çevrelerinin gereksinim duyacağı “edebiyatın özü nedir?” ve “yazınsallığı oluşturan özellikler nelerdir?” gibi sorularla hesaplaşan yazın-kuramsal çalışmaların yeterince olmadığı, dolayısıyla alanın eksiklikler ile dolu olduğunu göstermiştir (Kula 2008).

Belki de bu durum, yazın eleştirisinin dayanaklarının yeterince oluşturulmadığı biçiminde de değerlendirilebilir. Yazın dünyasındaki ‘eleştirici eksikliği’nde bir dizi farklı belirleyenin yanı sıra böyle bir boşluğun da etkisi olduğu öne sürülebilir.

Elbette yazın bilimsel bulgular dil ve anlatıdan kaynaklanan nedenlerden dolayı, doğa bilimsel kesinlik özelliği taşımaz; taşınması da beklenmez. Yazınsal değerlendirmede öne çıkan beğeni (estetik yönelim) elbette ‘kesinlik’ içermeyecektir; ancak edebiyat bilimi çalışma malzemesi yazınsal ürünün ele alınma biçimi bir biçimde tanımlanmış olmalıdır (Kula 2008: 17-29). Kula, *Marksist İdeoloji ve Edebiyat* adlı çalışmasında, bir yandan Oya Baydar’ın, üretiminde bir tema olarak seçtiği, Türkiye’de sosyalist örgüt ve uygulamalarını, bulgulamak ve değerlendirmek isterken, diğer yandan bu temanın özgün kaynaklarını da okura taşır. Böylece okur, yazın ürünlerinde karşılaştığı durumun arka alanı ve düşünsel dayanakları konusunda hazırlanır.

Araştırmacı Kula, bir yazın bilimci olarak malzemesiyle ilişkisini tanımlayan sav sözünü de kitabın ön sözüne taşır: “Marks/Engels, ‘Feuerbach Üzerine Savlar’ın on birincisinde ‘Filozoflar, sadece dünyayı farklı yorumladılar; önemli olan dünyayı

değiştirmektedir.' Yorumlamak ve değiştirmek sürekli yeniden tasarlanması gereken eylemlerdir" (Kula 2009: 14). Kula, bu alıntısıyla, insanın toplumda olup bitenlerden kendisini de sorumlu tuttuğunda, dönüşümün olanaklı olabileceğinin altını çiziyor. Bu yaklaşımını da yine Marks'tan bir alıntıyla destekler. "İnsana özgü olan hiçbir şey bana yabancı değildir! Bu yaklaşım gereği insan, türünün her türlü eylemini kavrayabilir; iyi ile kötüyü bilinçle ayırmaştırabilir. Kararlı tutum ve eylemiyle 'iyi'yi gerçekleştirebilir" (Kula 2009: 13).

Diyalektik değişim ve Oya Baydar'ın yazınsallığı:

Hem uydurarak, kurgulayarak hem de yazınsal bir yapıt oluşturarak, yaşadığı toplumda olup bitenleri, söz konusu zamanın dışında, başka bir biçimde, tanık olanlara veya tanık olmayanlara taşıyarak, yeni bir gerçeklik inşa etmek, yazar Oya Baydar'ın amacı olarak yapıtlarından ortaya çıkarılabilir. En son romanı "Çöplüğün Generali"nde yazar, başlığa taşıdığı iki gösterge (imgesel birim) ile çok güncel olan ve Türkiye'nin gündemini belirleyen bir gerçekliği yazınsallaştırır. Romanda toplumdaki sorunların olası nedenlerinden en başat olanının bir insan özelliği olan korkunun ürünü olduğunun altı çizilir. Kurgulanan gerçeklikte yazar bir anlamda bundan dolayı da 'tanık olduklarına duyarsız kalan, üç maymunu oynayan; belleksizliği tercih eden' bireyleri bir anlamda suçlar (Baydar 2009).

Bir yazıncı olarak Oya Baydar'ın estetik duygusu, kendisini isteklendirir, yönlendirir ve aktarımını belirler. Bu yönüyle estetik yaratma duygusu, beğenme duygusu, güzellik yargısı hem düşünme hem de eylem aşamasında yazara yapıcı, üretici ve ayırmaştırıcı düzeyde eşlik eder.

Nasıl ki bir romancı, öykücü veya şair neyi, niçin ve nasıl anlattığını gerçekleştirmek zorunda değilse, okur da beğenisini gerekçelendirmeyebilir; çünkü beğeni, öznel bir yargıdır. Yazın kuramcısı veya eleştirmen ise, beğenisini veya yergisini gerekçelendirerek ortak duyguların kurallılık sınırlarını belirlemeyi dener. Yazın bilimciye eşlik eden kavrayış ile ulaştığı sonuçları kavramlaştırmayı ve kurallaştırmayı amaçlayarak nesnel bir çerçeve çizer. İnsan bilme arzusu ve becerisi ile donatıldığı için bilme yeterliliği/başarımı ile yazın kuramcı da ilkesel olarak yazınsal ürünün özünü ve niteliğini tanımlayabilir. Bu süreçte elbette öznel beğenisini bireye eşlik edecektir; ulaştığı genellemeler de öznel beğenininin çok yönlü oluşmasına ve yetkinleşmesine hizmet edebilir. Onur Bilge Kula, Oya Baydar romanlarını yazın bilimsel irdeleniminin malzemesi yaparak, estetik öğelerin yeniden anlamlandırılması, dolayısıyla söz konusu yapıtların boyutlandırılmasına katkı yapmıştır.

Oya Baydar'ın romanları *Hiçbir Yer'e Dönüş*, *Sıcak Külleri Kaldı*, *Erguvan Kapısı* ve *Kayıp Söz* yazınsal yapıtlarda görülen gerçek ve kurgusal olan 'var olan ve eklenen' bağlamında, kurgu ürünü olanın dayanakları bağlamında irdelenir. İrdelemeden

önce, yazarın dünyayı yorumlamada olası çıkış noktası olarak *Marksist İdeoloji* (Marksizm ve İdeoloji Eleştirisi, s. 17-22), *Çağdaş Alman Felsefesinin Eleştirisi* (Alman İdeolojisi ya da İdeoloji Kavramının Marksizme İçkinleştirimi, s. 23-51) ve bu düşünsel çerçevenin ikincil kaynakları, *Frankfurt Okulu ve İdeoloji Eleştirisi* (s. 65-92) başlığı altında ayrıntılı değerlendirilir.

Her yazar seçtiği dilsel araç ve yazınsal tekniklerle öngördüğü gerçekliği yeniden var eder. Bu yönelimiyle yazar, yapıtlarında öne çıkan gerçekliğin bireysel tasarımı yoluyla ‘sınır aşma’ boyutunu, ‘bilinmeyen bir ufuk içinde görünen ve değişmiş olanı’ bulgulamak ve paylaşmak için yöntemsel bir yaklaşıma başvurur.

Yazar Oya Baydar, içinde bulunduğu ve yaşadığı gerçekliği sanki formunda, Oya Baydar imgelemi olarak yapıtlarda yeniden üretir. Yazın bilimi çalışanları da bu gerçekliğin yapıtlardaki yansımaları, belli bir yaklaşım (örneğin psikoçözümleme) ile bilince çıkarılamayan şey boyutunda, izleyip bulgulamayı dener...

Oya Baydar’ın *Kayıp Söz*’de “Bu karşıt duygularla pençelesen Ömer, amaçsız bir biçimde bulunduğu Ankara Otogarında- “En büyük asker bizim asker.” “Ya sev ya terk et!”, “Bölücü başına ölüm!” “Bayrak inmez vatan bölünmez!” (Baydar 2007: 15) sözlerini, Türkiye’de yaygınlaşan neonasyonalist tutumun göstergesi olarak yansıtır. Kula, bu durumu, Frankfurt Okulu kapsamında yapılan araştırmalarla yanıt aranan sorunla ilişkilendirir ve başatlaşma eğilimi gösteren neonasyonalist ideolojinin geniş kitlelerce, medyanın da katkısı ile niçin benimsenmiş olabileceğinin yazınsallaştırması olarak görür (Kula 2009: 114).

“Bir başka dünya kurulacak bir gün. Biz görmeyeceğiz; ama, çocuklarımız, olmadı torunlarımız görecek. Adil, aydınlık, kimsenin kimseyi ezmediği, kimsenin kimseye tahakküm etmediği, herkesin aşının işinin olduğu, herkesin kendi biricik hayatını, başkalarına zarar vermeden, kendi istencine, kendi seçimine göre özgürce yaşadığı bir dünya” (Baydar 2007: 222).

Burada yazınsallaştırılan, belli bir dönemin sloganlaşan ve günümüzde yeniden bulgularanan bu söylem, Kula tarafından “Hiçbiryer’e Dönüş ve Sıcak Külleri Kaldı’da sosyalizm ve sosyalizmin uygulanma biçimine yönelik ideoloji eleştirisi; *Kayıp Söz*’de ‘geçmişin yüceltilmesi’ veya ‘geçmişin ülküselleştirilmesi’ne dönüşür” biçiminde bulgulanır (Kula 2009: 115). Söz konusu bu durum, ideolojik açıdan her türlü toplumsal-bireysel olumsuzluğa rağmen, bir yerin olduğu, bu yerde de umudun yeniden filizleneceği yönündeki iyimserliğin yazınsallaştırılması denemesi olarak belirginleştirilebilir.

Yazar etken biçimlendirici mi yoksa uydu bir kişilik midir?

Nietzsche, “hiçbir estetik ve ahlaksal yargı” evreni tam olarak yansıtmaz; söz

konusu olan kısmi tasarımlardır (Nietsche 1997: 1102) Amaç, amaçsallık yazınsal ürünlerde ‘estetik göstermeye yarayan bir bahane midir?’ sorusuyla birlikte değerlendirilir. Adorno ise Kant’ı duyumsatan bir görev anlayışı ile amaçsallık ve sanat ilişkisini şöyle tanımlar: “Sanat yapıtları her şeyden önce amaçsallık veya amaçlılık ile varlıklarını koruyabilir. Sanat yapıtlarının amaçsallığı dışarıdaki gölgesidir.” (Adorno 1998: 209). Jean-Paul Sartre göre amaçlılık bağlamında dil şöyle tanımlanır: “*Dil, insanın kabuğu, duyargası ve duygularının uzantısı*”dır. İnsan dili, elleri ve ayakları gibi başka erekler uğruna aşarken duyumsar. Yazın ürünleri de bir tür dil yoluyla eyleme geçmektir. Sartre’a göre yazar, bazı şeyleri söylemeyi seçtiği için değil, onları belli bir biçimde söylemeyi seçtiği için yazar!” (aktaran Kula 2008: 148).

Yazar Oya Baydar *Sıcak Külleri Kaldı*’da “ülkedeki ‘suikastleri, siyasi cinayetleri’, her gün onlarca kişinin ‘şehit olması’, ‘bazılarının ölü ele geçirilmesi’ veya ‘faili meçhule kurban gitmesi”ni (Baydar 2000: 415) bir durumun görüntüsü olarak bilince taşımak ister; ancak; Kula’nın bulgulaması ile Oya Baydar’ın roman figürleri Arın Murat’ın kardeşi ve arkadaşı eski solcu yeni iş adamı Cem ise ölmezler. Oya Baydar, *Erguvan Kapısı*’nda 6-7 Eylül Olayları çerçevesinde ‘ölümü’ konulaştırır ve bu durumu da ‘Bizans’tan beri çocuklarının kanlarıyla beslenen’ bir tutumun yansımaları olarak sorunsallaştırır (Baydar 2007: 153). Romandaki, kurgusal olandaki bu değerlendirme, araştırmacı tarafından yaşanan toplumda benzer durumların yaşanmaması için dilek içerikli bir yargıya dönüşür: “*Bu topraklarda başat olan bu tutumun aşılabilmesi için bu tutumu besleyen kültürel gelenek, açık ve eleştirel bir yaklaşımla sorunsallaştırılmalı ve sorgulanmalıdır*” (Kula 2009: 167). Yazın ürünleri, yazın bilimin malzemesi olduğunda dün ve bugün daha anlaşılır olabilir; dolayısıyla yarına ilişkin tasarımlar için öğretici bir malzeme olarak da işlevsel kılınabilir.

Felsefede bir şey kavrama bağlı değilse, bir başka anlatımla bilimsel açıdan kurallaştırılamıyor veya kavramlaştırılamıyorsa, o şey, bilimsel bakımdan doğrulanabilir veya yanlışlanabilirlik ilkesi gereğince açıklanamaz. Estetik yaratım sürecinde ise yazarın duyusalılığı ve düşünselliği ile etkenleşen estetik yargıları söz konusudur. Estetik, doğa bilimlerinin kesinlik ölçütüyle çalışamaz; alanın kendi gereksinimlerine ve özelliklerine uygun açıklama yöntemi ve modelleri geliştirmesi beklenir. Bu yaklaşımla bir sanat ürününün “iyi” veya “kötü” olarak değerlendirilmesi, pozitif bilimlerin ölçütleriyle doğrulanamaz veya yanlışlanamaz. Yol gösterici ilke güzel yargısıdır; bu yargı da, hiçbir ilgi veya çıkar güdülmezsizin beğenilmesi demektir. Yazınsal ürünlerle okur ilişkisini de estetik beğeni yargılarının özellikleri belirler.

Kayıp Söz’de yazarın, “İnsan, insanın sesini yüreğinde duymaya çalışmalı”. ‘İnsan insana ulaşır.’ Mahmut’un babası Kürt köylüyü, “İnsan insana muhtaçtır.” biçiminde

konuşturmasını Kula, metinler arası bir gezintiyle Ernst Bloch'un *Umut İlkesi* adlı yapıtında öne çıkan söylemle ilişkilendirir. Ernst Bloch ile söyleleşen umut ilkesi, insandan umudu kesmeme bilincinin, insana duyulan güvenin ve iyimserliğin kuramlaştırılması, Kula tarafından "Ernst Bloch Felsefesi ve Oya Baydar Yazını" başlığı altında irdelenir (Kula 2009: 178). Kula bu değerlendirmesi ile çalışmanın başında Romancı Oya Baydar'a ilişkin şu değerlendirmesine belki de bir seçenek sunmayı dener: "*Oya Baydar, özellikle 'Hiçbiryere Dönüş' ve 'Sıcak Külleri Kaldı' adlı romanlarında kendisinin de içinde yer aldığı siyasal yapılanmayı, âdeta Türkiye'deki her türlü olumsuzluktan sorumlu tutan ve hiçbir duygusal ve düşünsel bağlılık, duyumsamayan bir tavırla sorgulamıştır*" (Kula 2009: 15). Yazın ürünleri her ne kadar kurgu olsa da bir biçimde yaşanmışlıkların izini taşır. Yazın bilimci de bu izlerin izini sürebilir.

"Oya Baydar Romanlarında Dil Tasarımı" (Kula 2009: 197-206) ve "Oya Baydar Romanında Bazı Simgeler ve Eğretilenmeler" (Kula 2009: 207-223), dilin yazın ürünündeki işlenişi bağlamında yazın bilimsel yönelimler olarak değerlendirilebilir.

Gösterge biliminde bir anlam ile ilişkilendirilen gösterge olarak tanımlanan simgeler, Oya Baydar romanının ve yazınsal biçiminin en belirgin yönü olarak araştırmacı tarafından bulgulanır. Romanlardaki isimler, "12 Mart çocukları, Deniz, Özgür, Sinan, Umut ya da Ulaş oldular..." (Baydar 2007: 159) ve renkler 'Osmanlı Yeşili', 'Halk Fırkası Kırmızısı', 'erguvan' araştırmacı tarafından açıklanır. 2000 yıllarındaki Türkiye ile 1930'lardaki Almanya arasındaki koşutluğun altı çizilir: "1930'lar Almanya'sında Münih'te birahaneleri basıp, herkese ayakta marşlar söyleten, Heil Hitler diye bağıratan Nazi gençliğinin gecikmiş Türkiye modelleri", romanlar 12 Mart ve 12 Eylül gibi baskı dönemlerinde, Kürt ve Ermeni Sorunu gibi milliyetçi amaçlarla güdülemeye açık yön, erkin 'kirletici etkisi' olarak saptanır. Kula, güncel göndermeleri dipnotlarla ayrıntılaştırıp, okurun dünya bilgisine katkı yapar. "12 Eylül 1980' de [...] 50 kişi idam ediliyor; 650 bin kişi gözaltına alınıyor. 7 bin kişi için idam cezası isteniyor. 230 bin kişi yargılanıyor. [...] 338 bin kişiye pasaport verilmiyor. Gazeteler 300 gün kapatılıyor. [...] Kürtçe yasaklanıyor." (Kula 2009: 219; 69 numaralı dipnot).

Yazın kuramı bağlamında yazın ürünlerinin incelenmesi ve betimlenmesi için ölçüt geliştirmek, geçmişteki ve bugünkü toplumsal yaşamı anlamlandırmanın araçlarını geliştirmek olarak da algılanabilir. Bu yönüyle *Marksist Eleştiri ve Edebiyat* adlı kitap, bir yandan benzer araştırmalar için yazın bilimsel bir örnek bir model olarak Türkçedeki yazın araştırmalarına bir katkı olarak anılacaktır. Oya Baydar romanlarının yazın bilimi malzemesi yapılması, araştırmacının, toplumsal yaşamda, insana duyulması gereken güvenin altını çizme isteği gibi başka bir amacın yansımaları olarak da okunabilir.

Toplumsal üretime dâhil edilemeyecek hiçbir toplumsal olgu yoktur!

Bütünlüklü yazın araştırmaları, belli kültürel kodların yazın ürünleri aracılığıyla tanımlanmasına da katkı yapabilir. Yaşadığımız toplumda, hafızlık ve ilmî nakil geleneğinden Marksizm de doğal olarak nasibini almıştır. Dolayısıyla Marksizm, eleştirel bir sorgulamanın ışığında alımlanamamıştır. *Marksist İdeoloji ve Edebiyat* çalışması ile, Marksist İdeoloji, Alman İdeolojisi ve Almancada da okunup algılanması zorluklar içeren Teodor Adorno; özgün kaynaklar olan Almancadan Türkçeye taşınarak görece eksikliğin giderilmesine de katkı yapılmıştır. Yazınsal ürün çözümlenmeleri arttıkça Türkçede kurumsallaşamayan Fethi Naci'den sonra görece olarak öksüzleşen, yazın eleştirmenliği alanında 'ortak duygu'nun olası sınırları da belirginleştirilebilir.

Türkçenin yazın dünyası, yukarıda andığım çalışma gibi yöntemsel çerçeve sunan çalışmalarla, yazın biliminin malzemesi olmayı hak eden çokça yazar ve ürün barındırmaktadır. Dil ürünleri bilimin malzemesi yapıldıkça, Türkçenin olanakları da belirginleşecektir.

Kaynakça:

- Adorno, Theodor (1998), *Isthetische Theorie* [Estetik Kuramı], *Gesammelte Schriften*, Band 7, Darmstadt: WBG.
- Baydar, Oya (2000), *Sıcak Külleri Kaldı*, 4. basım, İstanbul: Can Yayınları.
(2005a), *Hiçbir Yere Dönüş Yok*, 7. basım, İstanbul: Can Yayınları.
(2005b), *Erguvan Kapısı*, 12. basım, İstanbul: Can Yayınları.
(2007), *Kayıp Söz*, 1. basım, İstanbul: Can Yayınları.
(2009), *Çöplüğün Generali*, İstanbul: Can Yayınları.
- Kula, Onur Bilge (2008), *Kant Estetiği ve Yazın Kuramı*, İstanbul: Doruk Yayıncılık.
(2009), *Marksist Eleştiri ve Edebiyat*, Ankara: Kanguru Yayınları.
- Nietzsche, Friedrich (1997), *Morgenröte nt Gedanken über die moralischen Vorurteile* [Şafak Sökümü- Ahlaki Önyargılar Hk. Düşünceler], 3 Binde, Darmstadt. WBG.